

Valentinas Gustainis

Valentinas Gustainis (1896 m. liepos 15 d. Vinkšnupiuose, Sintautų valsčius – 1971 m. spalio 11 d. Griškabūdyje) – žurnalistas, sociologas, publicistas, vertėjas, filosofas, rašytojas. Vienas pirmųjų tarpukario Lietuvoje žurnalistų profesionalų.

Biografija

Tarnavo savanoriu Lietuvos kariuomenėje. Po Pirmojo pasaulinio karo studijavo filosofiją Heidelbergo universitete, Lietuvos ir Sorbonos universitetuose. 1922 m. vienas „Neo-Lithuania“ korporacijos steigėjų, 1925–1926 m. – jos pirmininkas.

Nuo 1928 m. vasario 1 d. iki 1932 m. – „Lietuvos Aido“ redaktorius, po jo šias pareigas ėjo Ignas Šeinius. Kaip šio laikraščio užsienio korespondentas dirbo Lenkijoje, Prancūzijoje ir kitur. 1932 m. apdovanotas Trijų žvaigždžių 3-ojo laipsnio ordinu. 1934 m. deleguotas į Lenkiją kaip žurnalistas ir diplomatas. 1939–1940 m. ELTOS direktorius. Kurį laiką buvo žurnalo „Jaunoji Lietuva“ faktiškasis redaktorius.^[1]

1941 m. NKVD suimtas, kalintas Bijsko, Barnaulo, Krasnojarsko kalėjimuose, Siblago, Karagandos lageriuose. Iš Sibiro grįžo 1956 m., apsigyveno Griškabūdyje.

Bendradarbiavo leidiniuose „Vairas“, „Naujoji Romuva“, „Židinys“, „Tautos ūkis“. Išvertė grožinių kūrinių iš vokiečių ir prancūzų kalbų.

Publicistinė veikla

Valentinas Gustainis į žurnalistinį darbą įsitraukė gana anksti. Jau 1918 m. jis rašė į „Lietuvos aidą“, kuriame buvo išspausdinti pirmieji V. Gustainio politinio pobūdžio straipsniai. Juos autorius pasirašinėdavo slapyvardžiais ir kriptomis. Pirmasis jo straipsnis „Patriotizmo svarba“ buvo išspausdintas 1918 m. vasario 2 d. redakcinio straipsnio vietoje. Į „Lietuvos aidą“ jis rašė įvairiomis temomis: „Lietuva ir bolševizmas“, kuriame pasisakė už nepriklausomą Lietuvą, „Mūsų artimiausios ateities mokykla“, „Rūpinkimės kuriamuoju Seimu“, „Partingumas ir vienybė“, kuriame teigė: „Sveikas protas bei gyvenimo pavyzdžiai rodo mums vienybės galybę ir partingumo pragaištį“. Tokios nuostatos laikėsi ir brandžioje kūryboje.

Studijuodamas užsienyje, rašė oficiozui „Lietuva“ bei įvairiais pavadinimais ėjusių tautininkų srovės laikraščiuose, kuriuos redagavo Juozas Tumas-Vaižgantas. 1924 m. grįžęs į Lietuvą, gyveno Kaune ir dažnai rašė laikraščiams, ypač tuometiniam oficiozui „Lietuva“. Kauną pasirinko ne atsitiktinai. Pagal tuometinę Lietuvos situaciją, kitokio pasirinkimo, matyt, ir būti negalėjo. Nuo 1919 m. balandžio 19 d.– 21 d. Lenkijos kariuomenė buvo užėmusi Vilnių. Okupacija truko iki 1939 m.

Gyvendamas Kaune, V. Gustainis neapsiribojo vien žurnalistine veikla, o kartu ėmėsi ir diplomatijos. Jis priiminėdavo įvairius iš užsienio atvykstančius žurnalistus, užmegzdavo pažintis su jais. Bendradarbiavo tautininkų srovės laikraščiuose ir buvo palankus šiai politineirovei. A. Smetonos įvykdytą šalyje perversmą V. Gustainis taip pat vertino palankiai. Jis rašė: „Įvykusį gruodžio 17 d. perversmą sveikinau, kiek galėdamas ir kiek išmanydamas stengiausi naujoje situacijoje susiorientuoti ir įsijungti į valstybės kūrybinį darbą“. V. Gustainis tautininkų veiksmus laikė apsigynimu nuo gresiančio komunistinio perversmo ir nemanė, kad jis turėjo būti fašistinis, su aiškiais ilgametės diktatūros tikslais. Jis ir toliau rašė tautininkų laikraščiuose: tai „Lietuvoje“, tai „Lietuvyje“.

1927 m. lapkritį V. Gustainį paskyrė oficiozo „Lietuvis“ faktiškuoju redaktoriumi. Kadangi buvo siekiama panaikinti kitą tautininkų oficiozą – „Lietuvą“ – ir palikti grynai tautininkų „Lietuvį“, V. Gustainis pasiūlė vietoje abiejų įkurti „Lietuvos aidą“, ir taip atgaivinti šį laikraštį. Tai padaryti jiems pavyko 1928 m. Apie aną laikotarpį jis rašė: „Dėl oficiozo („Lietuvos aidą“) politinės linijos susitarėme, kad jo redaktorius palaikys nuolatinį kontaktą su ministru pirmininku, taip pat laikas nuo laiko tarsis ir su pačiu prezidentu“.

Palaikyti nuolatinį ryšį su vyriausybe, ypač su Ministru pirmininku Augustinu Voldemaru, jam buvo visai lengva. Be jokių oficialumų jį priimdavo ir prezidentas Antanas Smetona, kurį V. Gustainis lankydavo kartą per savaitę. Jį, kaip oficiozo redaktorių, be jokio vargo priimdavo pasikalbėti ir bet kuris ministras.

1928 m. pradėtam leisti „Lietuvos aidui“ V. Gustainis pats parašė pirmąjį programinį straipsnį „Laisvės ir tiesos keliais“. Apie valdžioje esančią partiją jis rašė: „Nors tautininkai buvo maždaug nacionalistai, bet jie jokiū būdu nenorėjo būti šovinistais. Ideologiniuose dalykuose norėjo būti tolerantais, kiek tai nekludė valstybės sudarytai santvarkai“. Ir vėliau jis priduria nesistengęs, kad laikraštyje dirbtų vieni tautininkai, nekalbant jau apie atsiktinius laikraščio bendradarbius įvairiais specifiniais klausimais.

Iš „Lietuvos aidą“ redakcijos V. Gustainis išėjo po konflikto su tuometiniu ministru pirmininku Juozu Tūbeliu. Anot V. Gustainio, jį I. Jurkūnu-Šeiniumi norėjo pakeisti „opozicijos šulas“ Jonas Navakas. Ne savo valia palikęs „Lietuvos aidą“ vyriausiojo redaktoriaus postą, kaip šio laikraščio korespondentas keletą metų dirbo Varšuvoje, važinėjo po Europos valstybių sostines, susitikinėjo su aukštais diplomatais, kurį laiką gyveno Paryžiuje, rašė politologinius straipsnius „Naujajai Romuvai“, „Vairui“, „Židiniui“, „Tautos ūkiui“. Vienas jų – „Standartizuotas žmogus“, išspausdintas 1935 m. 7/8 „Vairo“ numeriuose. Jame rašoma: „Mūsų laikų žmogus jau nesijaučia gerai ir saugiai tik savo draugų bei artimųjų tarpe. Jis ieško kažko tvirtesnio, galingesnio. Jis nori būti galingoje masėje, kaip tos masės dalelė. (...) Charakteringas masinio žmogaus bruožas yra jo net nebeslepamas noras pasislėpti masėje, slėptis už jos pečių, kada tenka imtis atsakomybės“.

Masinis žmogus, anot V. Gustainio, yra jėgos garbintojas, kuriam būtinas vardas. Jis tvirtino, kad toji dauguma pati bijo ir nemoka galvoti, todėl ji labai gerai jaučiasi, kai masių vadas už ją galvoja ir jai pasako, ką veikti. Jis rašė, kad modernus žmogus pasijuto pakibęs tuštumoje todėl, kad nusilpo jo tikėjimas. Žmogus pasijuto pasiklydęs gyvenimo labirintuose ir jam vado reikėjo tam, kad šis jį atvestų į teisingą kelią.

Savo straipsniuose V. Gustainis palietė ir inteligentijos klausimą. Apie ją straipsnyje „Mokslas ir inteligentai bei jų elitas“, išspausdintame 1931 m. rugsėjo 9-ame numeryje, V. Gustainis rašė: „Kultūros sumetimai reikalauja, kad būtų ne tik inteligentinio darbo specialistų, kurie galėtų dirbti visose moderninio civilizuoto gyvenimo srityse, bet jie reikalauja, kad iš tų pačių specialistų eilių išeitų ir kultūros vertybių kūrėjai, kurie naujus kelius skintų, naujų darbo ir dvasios pasireiškimo sričių surastų“.

Kitas aktualus to meto klausimas, nagrinėtas V. Gustainio – tauta. Pamaštymus apie ją jis išdėstė straipsnyje „Kas yra visuomenė?“. Publikacija išspausdinta 1934 m. 11-ame „Židinio“ numeryje. Joje V. Gustainis rašė, kad tauta – tai organizacijos viršūnė. Jis pabrėžė, kad kiekvienas individas, kalbėdamas apie tautą, omenyje privalo turėti ne save kaip atskirą individą, bet save, kaip didžiulės organizacijos neatskiriamą vienetą. Autorius išskyrė ir tautos galias. Jo teigimu, tauta gali valstybę sukurti ir ją išlaikyti, bet valstybė savo galiomis negali išlaikyti tautos, jei ji netektų gyvybinės jėgos.

Šioje prieškarinio laikotarpio V. Gustainio filosofiniuose straipsniuose paprastai aiškinamasi to meto aktualios socialinės ir politinės realijos: kas yra tauta ir visuomenė, politinė ideologija, liberalizmas,

demokratija, fašizmas, komunizmas, ieškoma jų paralelių su Lietuvos visuomeninio gyvenimo raida. Žurnalistinė publicistika kreipia jo ranką ir mintį į šviečiamąjį reiškinių aprašymą. Autorius nekelia klausimo, kodėl taip yra, o tiesiog įtaigiai dėsto, kaip yra, kokie yra vieno ar kito reiškinių požymiai, ryšiai su kitais reiškiniais, kaip jie praktiškai realizuojami. Tačiau kartais jis aiškiai pasako savo poziciją – prieš totalitarizmą, rasizmą, kolektyvizmą, beasmenę masę, prieš fašizmą ir komunizmą, už laisvą individo valią, už demokratiją, nuomonių įvairovę, liberalizmą.

Diplomatinė veikla

V. Gustainis buvo ne tik žurnalistas, bet ir diplomatas. Su šia misija jis buvo paskirtas ir į Varšuvą, kada pietinę dalį Lietuvos buvo okupavę lenkai.

Neturėdama diplomatinių ryšių su Lenkija, oficialiai nepripažindama Vilniaus užgrobimo ir būtiniausiai klausimais kontaktuodama per šalių pasiuntinius Rygoje, Lietuvos vadovybė vis dėlto neprieštaravo Lenkijos žurnalistų atvykimui. Lenkai šia proga pasinaudojo. Lietuvoje dirbo lenkų žurnalistai – diplomatai, turėję ne tik iširti viešąją nuomonę, bet ir ją paveikti.

1934 m. vėlyvą rudenį savo žurnalistą – diplomata pasiuotė ir Lietuva. Juo tapo V. Gustainis. Šis pasirinkimas įvyko T. Katelbacho, lenkų žurnalistu – diplomato pasiūlymu. Suprantama, kad jam šią pavardę nurodė ir Varšuvos. Sudėtingoje abipusių santykių atmosferoje neoficialus Lietuvos atstovas – korespondentas, „Lietuvos aidą“ žurnalistas dalinosi su lenkų pareigūnais jo vyriausybės planais. V. Gustainis Antrojo pasaulinio karo išvakarėse buvo vienintelis žinomas korespondentas, dirbęs užsieniuose su Lietuvos vyriausybės žinia: jis pateikė informacijos per „Lietuvos aidą“ nebe daug ką žinojusiems apie Lenkiją tautiečiams. Šiuo tikslu jis taip pat parašė knygą „Lenkai ir Lenkija“. Ši knyga buvo skirta plačiajai visuomenei, kad ši geriau susipažintų su Lenkijos gyvenimo bendraisiais bruožais bei su jos antilietuviška politika. Knygoje autorius pasakoja apie Lenkijos teisinę santvarką, tuometinį Lenkijos politinį paveikslą. Jis kritikuoja Lenkijos politines partijas, kaltina jas sukūrus oligarchiją. Taip pat kiek ironiškai, kartais net su humoru V. Gustainis išsamiai aprašo lenkų būdo bruožus. Pavyzdžiui: „Lenkų šviesuomenė didžiuojasi savo kultūra. Kol jiems nenurodai, kad tai, ką jie laiko esant lenkiška kultūra, daugumoje yra tik Vakarų Europos tautų kultūros pritaikinti vaisiai, jie labai aukštai šoka“.

Taip pat jis aprašo šalies švietimo sistemą, jaunimo organizacijas, tautines mažumas, kaimo gyventojų vargą, valstybės ekonominį, ūkio ir pramonės gyvenimą, pateikia daug statistikos, pasakoja apie kultūrą bei pasiekimus meno srityje. Nagrinėdamas Lenkijos tarptautinę padėtį, daug dėmesio skyrė Vilniaus klausimui: „Jeigu tarptautiniuose santykiuose moralės dėsniai, paremti teise bei teisingumu spręstų, o ne fizinių jėgų santykiai, lietuvių lenkų ginčas seniai būtų baigtas Lietuvos naudai“. Knyga parašyta santūriai stiliumi. Pasak jos autoriaus, „kad ir kokie būtų lietuvių – lenkų santykiai, ypač kai jie nėra normalūs, mums yra didžiausio reikalo Lenkiją ir lenkus pažinti tokius, kokie jie yra tikrumoje“.

Kitas V. Gustainio žurnalistu – diplomato veiklos tarpsnis susijęs su Prancūzija. Ši valstybė Lietuvai buvus svarbi dėl jos svarbaus vaidmens Europoje, dėl jos įtakos diplomatiniais šalių santykiams ir dėl to, jog Lenkija nuolat stengėsi paversti Prancūziją savo sąjungininku ginčiuose su Lietuva. Būtina paminėti tai, kad XX a. tarpukario laikotarpiu Europoje diplomatija painiota su žurnalistika tarptautinės reikšmės tikslui pasiekti. Angažuoti spaudos darbuotoją kaip talkininką valstybės pareigūnams būdavo tuo paprasčiau, kuo labiau spauda buvusi priklausoma nuo valstybės. Kita vertus, tarptautinių santykių kontekste žurnalistinė veikla naudinga juos gerinant. Lygiai taip pat žurnalistu darbas užsienyje galėjo praversti legaliū būdu

surinkti informacijai iš įvairiausių šaltinių kitoje šalyje. Be abejo, tokia veikla itin patraukli, kai oficialus pareigūnas negali nuvykti į kitą šalį.

Kaip ir kitose Europos šalyse, taip ir Lietuvoje užsienio leidinių korespondentai būdavo akredituojami užsienio reikalų ministerijose. Kiekvienam korespondentui priimti užsienio reikalų ministerijos spaudos departamentas, gavęs informaciją iš Lietuvos pasiuntinybės atitinkamoje šalyje, nusprendavęs individualiai.

Užsienio korespondento veikla bet kurioje šalyje buvo grindžiama svarbiausiu tikslu – informuoti apie kitos šalies politinius bei kultūros įvykius, kad pavyktų suvokti kitos visuomenės raidą. Neabejotinai tai palengvino abipusių santykių kūrimą, išplėtė veiklos galimybes suinteresuotiems asmenims, tarp jų pirmiausia politikams, taip pat verslininkams. Tuo tarpu, žurnalisto darbo prasmė tarsi apversta: komandiruotieji korespondentai pirmiausia turėję tikslą informuoti savo šalių politikus, bet ne visuomenę. Jų korespondencijos dienraščiams buvo tarsi antrinis dalykas, nulemtas politinių aplinkybių, politikų pageidavimo.

Grįžęs dirbti Eltos direktoriumi, V. Gustainis išleido knygą „Prancūzija“. Joje jis aprašė prancūzų kalbą, kuriai lietuvių vidurinėse mokyklose suteikta pirmoji vieta, Paryžių, prancūzų tautinius bruožus, gyventojų mažą prieauglį, atskirus gyventojų sluoksnius: ūkininkus, darbininkus. Daug dėmesio skyrė Prancūzijos politikai: politinėms ideologijoms, konstitucinei sąrangai, valdžios administravimui, jos karinei galiai bei užsienio politikai. V. Gustainis rašė: „Lietuvai glaudūs santykiai su Prancūzija itin įdomūs ir pageidaujami yra dviejose plotmėse: kultūros ir užsienio politikos. (...) Lietuva žiūri į Prancūziją kaip į labai galingą Europos taikos veiksnį“. Tiek knygoje apie Lenkiją, tiek ir apie Prancūziją, V. Gustainis taip pat apžvelgė vietos spaudą ir jos vaidmenį visuomeniniame gyvenime.

1940 m. Sovietų armijai okupavus Lietuvą, V. Gustainis buvo pašalintas iš Eltos direktoriaus pareigų, nes valdžios nuomone, jis kėlė grėsmę sovietinei ideologijai. Po metų garsus Lietuvos žurnalistas buvo išstremtas į Sibirą, Altajaus kraštą. 1956 m. grįžęs iš ten parašė knygą „Be kaltės: Sibiro tremtyje ir lageriuose“.^[reikalingas šaltinis]

Bibliografija

Lenkai ir Lenkija. K.: 1937 m.

Prancūzija. K.: 1938 m.

Lithuania: The First Twenty Years. (Lietuva: Pirmasis dvidešimtmetis), 1939 m.

Be kaltės: Sibiro tremtyje ir lageriuose. V.: 1989 m.

Nuo Griškabūdžio iki Paryžiaus: atsiminimai apie Lietuvos spaudą, jos darbuotojus (1915–1940) ir Lietuvos rašytojus (1924–1966). K.: 1991 m.

Raštai. V.: Mintis, 1991 m.

